

AFVIGELSENS BALANCE: OM TRANSFORMATION AF INDIVIDER I GRUPPER

Ole Steen Kristensen og Rikke Strømgaard

I socialpsykologisk gruppeforskning er der en tendens til at fokusere på gruppens indflydelse på individet, mens interaktionen mellem individ og gruppe ofte fortoner sig. Grupper har imidlertid mange variationsformer, og nyere teorier sætter spørgsmålstegn ved den måde, som socialpsykologien beskæftiger sig med det sociale og konteksten på. I denne artikel tolker vi social identitetsteori ud fra nyere objekt-orienterede teorier, som gør det muligt at forstå, hvordan gruppen skaber sit eget objekt og håndterer afvigelser. Denne tilgang gør det også muligt at forstå, hvordan konfigurationen af komponenter i gruppen får indflydelse på transformationen af individet i gruppen. Konfigurationen i gruppen synes at være afgørende for grænserne for afvigelse i gruppen og dermed også for individets transformation i gruppen.

1. Indledning

Tidligt i socialpsykologiens historie blev individet udsondret fra omverdenen og gjort til et biologisk objekt. En uafhængighed mellem individ og omverden holdt sit indtog i socialpsykologisk forskning, og idéen om, at menneskers adfærd kunne studeres uafhængigt af den kultur, som mennesket er en del af, blev hovedstrømmen, i det mindste i amerikansk inspireret socialpsykologi. Det 'sociale' blev ignoreret som et fænomen i sig selv, blev 'the lost world' i socialpsykologien og typisk udlagt som individuelle psykologiske processer i det sociale, rettet mod andre mennesker i en gruppe under lignende omstændigheder (Greenwood, 2004). Paradigmat for socialpsykologien blev metodologisk individualisme. Studier af psykologiske processer bag øjenlåget kom til at dominere, mens interessen for sociale fænomener til dels forsvandt eller blev nedtonet. Sådan er det desværre den dag i dag, men sådan behøver det ikke at være.

Ole Steen Kristensen er professor MSO i social- og organisationspsykologi ved Psykologisk Institut, Aarhus Universitet, underviser i pædagogisk psykologi og leder af forskningsenheden *Anvendt Socialpsykologi og Social Integration*.

Rikke Strømgaard er cand. psych. og videnskabelig medarbejder ved Psykologisk Institut, Aarhus Universitet/faggruppen for pædagogisk psykologi.

Frekventerer man gruppepsykologiske bøger, vil man hurtigt konstatere, at man for længst har differentieret billedet af grupper, og at der lægges vægt på, at grupper nok er en samling af individer, men at deres fælles oplevelser forandrer individerne og kan opbygge resiliens og modvirke lidelse. I nogle tilfælde kan fælles oplevelser have den modsatrettede effekt, og vi er optagede af at forstå de transformationer, der sker i kraft af gruppers mekanismer. I denne artikel tager vi udgangspunkt i mainstream socialpsykologisk gruppeforskning, som vi fortolker i lyset af nyere objekt-centrerede studier. Vores pointe er, at man ved at reducere gruppens konstellation og kontekst til samvariation af variable kommer til at ignorere konfigurationen af gruppen. Emergen¹ vil dominere individets fremtrædelse i gruppen, og i kraft af de særlige omstændigheder i gruppens konstellation og kontekst transformeres individet.

2. Greenwood vs. Latour

Udsondringen af individet er et centralt emne i psykologiens teorihistorie, også selvom det ikke spiller nogen central rolle i forskningslitteraturen. Emnet er imidlertid blevet aktuelt igen efter to udgivelser, som hver på sin måde sætter denne adskillelse mellem individ og omverden til debat. Den ene udgivelse er Bruno Latours bog fra 2005: *Reassembling the Social*, hvori han argumenterer for, at det sociale konstant skabes i nye forbindelser mellem de komponenter, som det sociale består af. Den anden udgivelse er John Greenwoods bog fra 2003: *The Disappearance of the Social in American Social Psychology*, hvori han argumenterer for, at det sociale har sin egen dynamik, som har sin egen forklaringsret. Det springende punkt er forklaringskraften på det sociale.

Hos Greenwood finder vi det synspunkt, at individet er konstitueret i det sociale, og at der blandt psykologiens grundlæggere fandtes en forståelse af det sociale som forklaring på menneskers adfærd. Greenwoods opsamling af klassiske forståelser af det sociale i psykologien er følgende: "Social cognition, emotion and behavior were conceived as forms of cognition, emotion and behavior engaged because and on condition that other members of social groups are represented as engaging these (or other) forms of cognition, emotion and behavior in similar circumstances" (Greenwood, 2004, p. 19).

Omkring 1900-tallet opstod der en frygt for masserne, hvor man opfattede masserne som en gruppe, der fratog mennesket dets fornuft og fik det til at

---

1 Sprogligt set stammer "emergens" fra latin: opdukken. Ordet betegner noget, der uventet dukker op, noget, der vokser ud af noget andet. Emergen^s defineres som "(...) *macroscopic regularities arising from purely local interactions of the agents*" (Epstein, 1999). Emergen^s er altså det fænomen, at helheden er mere end delene. Ud af sammenlægningen af et systems dele opstår en helhed, som ikke kan reduceres til delene.

gøre ting, som det ellers ikke ville gøre. Gustav Tarde og Le Bon beskrev masserne som en irrationel og emotionel størrelse, som man skulle frygte, hvis civilisationen skulle opretholdes. Ekkoet af denne frygt findes også i Freuds bog om kulturens byrde, hvor individet bliver set som forført af massernes rasen. Sociologiens fædre – Durkheim og Weber – påpegede, at den simple imitation af andres aggression ikke er den eneste form for social handling, at denne imitation ikke i sig selv udtrykker det sociale faktum (Durkheim, 1895), og at imitation af andres handling ikke er en social handling, hvis den blot er en reaktion. Det sociale er hos Durkheim mere end blot imitation; det sociale konstituerer menneskers adfærd. Durkheim foreslog sent i 1800-tallet, at man måtte skelne mellem individuelle og sociale oprindelsesformer for menneskers tanker, følelser og adfærd. Medlemskabet af en social gruppe producerer således adfærdsformer, som er ægte sociale i deres oprindelse.

Også blandt psykologiens grundlæggere var der en forståelse af, at det sociale er funderet i grupper. Den tyske psykolog Wundt anerkendte således, at 'det mentale produkt' også er afhængigt af folkepsykologien, dvs. sprog, myter og vaner. Hos William James (1890, p. 294) tales der eksplicit om det sociale selv, som er forankret i holdninger, overbevisninger, følelser og vaner, der stammer fra medlemskabet af sociale grupper. John Greenwood påpeger i sine skrifter (2003; 2004; 2009), at toneangivende socialpsykologisk forskning allerede tidligt i 1900-tallet tog afstand fra begreber om gruppesjæl ('Group mind'), som fik betegnelsen 'fejlslutningen vedrørende grupper'. Greenwood tilskriver ændringen Floyd Allport, der førte an i dette opgør med 'group mind' og hævdede, at gruppen ikke havde en sjæl, og at gruppefænomener skulle reduceres til individuelle oplevelser. Allport citeres for at sige, at der ikke findes nogen gruppepsykologi, som i bund og grund ikke er en individpsykologi. Det indebar, at gruppefænomener blev forklaret ud fra individuelle egenskaber hos individet. Bevidsthed tilhørte individet, som i forlængelse heraf blev skilt fra sin omverden. Omverdenen fandtes kun som en størrelse, man havde holdning til, og ikke som en størrelse, hvor disse holdninger var indlejrede.

Allerede under adskillelsen af individet fra det sociale blev masselignende fænomener til underdanighed, og i 1924 opfattede Floyd Allport sådanne underdanigheder som patologiske, idet de bundede i en misforstået opfattelse af det supra-individuelle i sociale grupper. Allport fremhævede således individualiteten over gruppen, og gruppeadfærd blev næsten karikeret fremstillet. Fra 1930'erne og fremefter er socialpsykologiens historie delt mellem disse to tilgange til det sociale. Man kan følge den ene linie fra Aschs studier af konformitet i grupper (Asch, 1952), Sherifs studier af sociale normer (Sherif et al., 1961), Festinger et al.'s studier af sekter og kollegier (1963; 1964) samt Lewins gruppepsykologi (Lewin, 1951) til Tajfels sociale identitetsteori og social repræsentationsteori (Tajfel, 1981; Wetherell, 1996) og Bar-Tals gruppe beliefs (Bar-Tal, 1990). Den anden linie går fra Floyd All-

ports individualistiske socialpsykologi til kognitive studier af dissonans, interpersonal attraction, personperception, attribution og nutidens socialkognition. Forklaringen på gruppeadfærd var bl.a., at den var irrationel og ufrivillig (Greenwood, 2004, p. 24), næsten patologisk, idet grupper fik mennesker til at gøre noget, som de ellers ikke troede på.

Mens Greenwood fremhæver, at det sociale har en forklaringskraft i sig selv, stiller Latour sig kritisk over for de sociologer, som han noget nonchalant kalder det sociale sociologer. Latours væsentligste kritikpunkt er, at det sociale sociologer pendulerer mellem interaktion mellem mennesker og en global kontekst i forsøget på at finde en forklaring på interaktionen i den globale kontekst. Denne evige penduleringen mellem interaktion og global kontekst er for Latour ufrugtbart, idet begge dele er korrekte, men alligevel ikke fyldestgørende. Latours forslag er, at man samtidigt betragter aktøren og det netværk, som aktøren er indlejret i: "(...) actors will be said to be simultaneously held by the context and holding it in place, while the context will be at once what makes actors behave and what is being made in turn by the actor's feedback" (Latour, 2005, p. 169).

Pointen er her, at den lokale interaktion er fastsat af andet end det, der foregår i interaktionen: sprog som andre gennem århundreder har udviklet, bygninger som andre har skabt, beslutninger der tages andre steder end dér, hvor de udføres osv. Andre end personen selv har således besluttet, delegeret og struktureret situationen, og personers handlinger bliver derfor deplacerede. Latour introducerer her topografi-metaforen som et billede på, at man bør bevæge sig i samme landskab som det fænomen, man ønsker at forklare. I en flad topografi er der brug for en kanal til at transportere en handling fra et sted til et andet. Denne flade topografi skal, ifølge Latour, ikke inficeres af 'globale' antagelser, men fastholdes af 'klammer' som et fladt landskab. Det indebærer den opfattelse, at kultur ikke agerer bag om ryggen på aktøren, men produceres bestemte steder og ved bestemte institutioner. "Ever since we decided to follow how matters of concern are generated by the various disciplines, we have to take into account the practical ways through which the knowledge of others' actions is being daily produced" (Latour, 2005, p. 175). Produktionen af viden sker i laboratorier, institutioner og under anvendelse af andre redskaber end dem, mennesker anvender. Netop disse redskaber opfatter Latour som sporhunde, der er gode til at se forbindelsen mellem mikro og makro.

Med topografimetforen introducerer Latour den tanke, at man ser fra den position, hvor man er placeret, og at man kun ser de forbindelser, som positionen tillader. Man kan zoome ind på et fænomen, men det er i sig selv noget, der er besluttet, og noget der indebærer, at der er andet, der ikke zoomes ind på. Uanset om man zoomer ind eller ud, danner det et panorama over lokaliteten. Når Latour bliver bedt om at beskrive en aktivitet, er den 'naive' tilgang at spørge: hvor foregik det? I hvilken bygning? Hvordan er deltagerne samlet? I den forstand forbliver Latour på det lokale niveau i sine

forklaringer og undgår at lede efter forklaringer andre steder. Når man ser det lokale, ser man også – hvis fokus er på det – de redskaber, teknikker, midler eller materialer, der overfører viden fra et sted til et andet, og en anden pointe i Latours bud er, at det ikke er ligegyldigt, hvilket redskab man bruger. Redskabet konstituerer i sig selv de lokale fænomener.

Der er tilsyneladende forskellige opfattelser af det lokale niveau på spil. Greenwood forsøger at genoplive det sociale i psykologien, der i stor stil har ignoreret det sociale, mens Latour påpeger, at det sociale ikke er noget, der forklarer noget i sig selv, men at det er nødvendigt at placere mennesket i dets kontekst og forstå, hvordan denne kontekst er skabt af andre mennesker.

Forbigåelsen af det sociale i psykologien dukker op med jævne mellemrum, ofte som kommentarer til aktuelle debatter. Baumeister et al. (2007) påpeger, at psykologien tilsyneladende har forladt studiet af adfærd til fordel for reaktionstider og responser på spørgeskemaer: “Finger movements, as in keystrokes and pencil marks, constitute the vast majority of human action” (Baumeister et al., 2007, p. 397). Baumeister et al. undrer sig over denne prioritering, idet det længe har været kendt, at den måde, mennesker forklarer egen adfærd på, kan være fyldt med fejl (jf. Nisbett & Wilson, 1977). Lidt provokerende kan man sige, at psykologien erkender verden gennem et kryds i et spørgeskema – et kryds der er personers svar på et stramt komponeret spørgeskema. I sig selv er dette ikke udtryk for noget ‘socialt’, men alene udtryk for, at en person har valgt at sætte sit kryds et bestemt sted på et stykke papir – forbindelserne mellem svarene bliver skabt af træk, der ikke i sig selv er sociale.

Greenwood (2004) peger på social identitetsteori som en af de teorier, der muligvis lever op til den oprindelige definition af det sociale. Karakteristisk for den mainstream socialpsykologiske forskning, som vi senere diskuterer, er dels, at grupper omtales i bestemt form, og dels at forskningen er baseret på et nomotetisk paradigme.

Afledt af Greenwood og Latour er pointen, at man skiller subjekt og objekt ad på en uhensigtsmæssig måde. På den måde bliver psykologien til det, der foregår inde bag øjenlåget, mens alt det udenfor bliver overladt til andre fag. Løsrevet fra sin kontekst bliver psykologiens historie om mennesket reduceret til i bedste fald en halv historie, og måske endda en helt anden historie. Når man løsriver objektet og undersøger det som en selvstændig variabel, får det betydning for det, man ser, og måske især *ikke ser*. Uden at registrere dette andet, man ikke ser, risikerer man at erkende og skabe et ‘forkert’ billede af objektet;² et billede, som potentielt ikke stemmer overens med virkeligheden. Én af dem, der har beskæftiget sig med måden, hvorpå objekt og subjekt bliver transformeret gennem særlige processer, er

---

2 Objektet her er faktisk et menneske, og det kunne jo ret beset ligne en tingsliggørelse af individet. Men det skal altså forstås i lyset af, at vi beskæftiger os med objektet som værende genstanden for vores interventioner.

den tysk-østrigske videnssociolog Karin Knorr-Cetina (1999). I kraft af kontekstuelle faktorer og laboratorieforskningens præmisser transformeres erkendelsen af viden om objektet og dermed selve objektet, idet man løsriver det fra sin naturlige kontekst med henblik på at undersøge det i en anden. Denne dekontekstualisering indebærer, at objektet får en anden form og studeres under anvendelse af de redskaber, man har til rådighed i eksperimentalrummet. Så det, man gør, når man hiver mennesket ud af konteksten, er ret beset, at man konstruerer et billede af mennesket, som er transformeret. Knorr-Cetinas model for objekt-transformation rummer et potentiale, som vi endnu ikke kender rækkevidden af, og efter en karakteristik af socialpsykologisk gruppeforskning skal vi se, hvordan den bliver relevant på yderligere et analyseniveau i forståelsen af objektets interaktion med konteksten eller rettere sagt: individets interaktion med gruppen.

3. Det ambivalente forhold mellem individ og gruppe

Mennesket lever det meste af sit liv i grupper af en eller anden art. Grupperne findes i mange afskygninger og kan være familier, bofællesskaber, arbejdsgrupper, skoleklasser, kammeratskabsgrupper, lokalsamfund, en militær enhed, en religiøs sekt, græsrodsbevægelser eller foreninger, lige fra studenterforeninger til grundejerforeninger. Mennesket er også deltager i aggregerede grupper, hvor man ikke nødvendigvis kender de personer, man har noget tilfælles med: en faglig interesseorganisation, en patientgruppe, et politisk parti, en kommune. Nogle grupper er faste bestanddele i menneskers liv, mens andre – eksempelvis demonstrationer eller selvhjælpsgrupper – har ad hoc-karakter. Grupper er ikke en entydig størrelse, men markerer alligevel grænser, som ofte krydses. En gruppe har en retning og er en del af en større økologi.

Menneskers forhold til grupper er grundlæggende ambivalent. På den ene side kan grupper underminere individets bestræbelser på at forme sit eget liv. Undermineringen har mange fremtrædelsesformer: eksklusion, chikane, ydmygelser, misundelse, kontrol og andre ubehageligheder (Duffy et al., 2006; Gabriel, 1998; Fineman & Sturdy, 1999). På den anden side kan grupper give næring til individets integration og mentale sundhed. Grupper kan skabe en kontekst, hvor individet har mulighed for at forandre perception af sig selv og optimere sine udfoldelsesmuligheder (Hogg, 1993; McLaughlin-Volpe et al., 2005; Yzerbyt, 2004). Gruppen er samtidig stedet, hvor individet kan balancere mellem behovet for at være forskellig fra andre og følelsen af at være en del af et fællesskab (Brewer, 1999; Pickett & Brewer, 2005; Hornset & Jetten, 2004).

3.1. Eksklusionens paradoks

I klassiske betydninger af eksklusion opereres der ofte med emner som individets deltagelse i politiske beslutningsprocesser, individets adgang til beskæftigelse og inddragelse i kulturelle processer. Eksklusion er dermed et bredt defineret område, der kan studeres på flere niveauer: som eksklusion fra en samfundsarena, som eksklusion af individer, grupper, organisationer eller lignende, og som eksklusion i en selvforstærkende spiral, der fører mere og mere eksklusion med sig (Room & Britton, 2006). Der synes at være opnået konsensus om, at indkomst i sig selv ikke er et tilstrækkeligt eksklusionskriterium, idet man sagtens kan være fattig uden at være ekskluderet. Eksklusionen er mere omfattende end fattigdom og rammer individets handlemuligheder. Deltagelse markerer individets aktive medvirken i samfundets aktiviteter og i sit eget sociale netværk. Denne beskrivelse af deltagelse indebærer også, at det afgørende er individets indflydelse på egne levevilkår, og at denne indflydelse ikke kan overlades til repræsentative beslutningsorganer. Eksklusion refererer til et sammenbrud i individets forhold til det omgivende samfund (Room & Britton, 2006; Bynner, 2001). Eksklusion indebærer at være sat udenfor – udstødt, landsforvist, marginaliseret, isoleret.

Over tid danner der sig visse mønstre, som viser sig at være vanskelige at bryde – et risikospor (fra engelsk ‘risk trajectory’, Rutter, 2006). Eksklusion er forbundet med et risikospor med selvforstærkende processer, der over tid gør det vanskeligt at bryde udviklingsstien fra eksklusion i barndom til eksklusion i voksenalderen. Karakteristisk for social eksklusion er således et risikospor, som udvikler sig over en årrække i et komplekst samspil mellem biologiske, psykologiske og sociale faktorer. Spørgsmålet her er, hvordan dette mønster udvikler sig. Flere studier viser, at dette mønster er vanskeligt at bryde. Uden at ville det må mennesker forholde sig til grupper – Mark Leary & Roy Baumeister taler om, at mennesker har et behov for at høre til i en gruppe, hvilket i sig selv vanskeliggør mønsterbruddet. Baumeister & Leary (1995) fastslår, at behovet for tilhørighed ud over de fysiske behov er et af de mest dominerende behov, som et menneske er i besiddelse af. Behovet indebærer, at mennesker søger at være en del af en gruppe, hvor de kan knytte forbindelser og være vellidte. Dette behov antages at være evolutionært begrundet, idet mennesker uden for en gruppe har væsentligt ringere mulighed for overlevelse. Det følger videre af teorien, at mennesker vil gå langt for at få behovet indfriet. Nærer en gruppe antipati mod et af medlemmerne, følger det af teorien, at dette medlem vil internalisere denne antipati, og følgen bliver forringet selvtillid. Twenge et al. (2001; 2007), Baumeister et al. (2002) samt Williams & Govan (2005) viser i adskillige eksperimenter, at eksklusion fra gruppen skaber aggressiv adfærd, selvdestruktiv adfærd, forringer kognitive præstationer og nedsætter hjælpsomhed og samarbejds-

vilje. Med behovet for tilhørighed i fokus er aggression ikke den optimale strategi for at blive inkluderet i en gruppe igen.

Forholdet mellem gruppe og individ er paradoksalt. Den person, der bliver udsat for eksklusion, har en fordel af at udvise adfærd, der forøger muligheden for at blive inkluderet igen, men det modsatte sker. De personer, der reelt eller kunstigt er marginaliserede, er mindre tilbøjelige til at udvise den hjælpsomhed, som ellers giver pote i grupper. At være sat uden for fællesskabet indebærer en tendens til, at man ikke længere udviser adfærd, som fællesskabet prioriterer. Den mest rationelle strategi – set fra et behovssynspunkt – vil være at søge ind i gruppen igen ved at være hjælpsom og samarbejdsvillig, men sådan forholder det sig tilsyneladende ikke. Der er dog en væsentlig tilføjelse (Williams & Goven, 2005): Eksklusionen har kun sådanne kraftige virkninger, hvis individet ikke længere har kontrol over sine muligheder for at vende tilbage til gruppen.

3.2. Afgangens balance

Gruppen, derimod, profiterer af eksklusionen, idet gruppens kohærens stiger. Kohærens er en særlig egenskab hos gruppen, som forebygger gruppens disintegration (Dion, 2000). Begrebet kohærens betegnedes i starten ydre kræfter, som påvirkede gruppen, men har siden flyttet sig til et multidimensionelt begreb, hvor gruppeintegration og individets tiltrækning til gruppen er overbegreber, og gruppens præstation, fravær, trivsel og terapeutisk forandring i gruppeterapi er underbegreber. Gruppens kohærens indebærer adhærens til gruppens normer med henblik på at undgå eksklusion. Der er således to modsatrettede interesser til stede, når en gruppe ekskluderer et af sine medlemmer.

Ifølge social identitetsteori (Hogg, 2005) udløser deltagelse i en gruppe en social identitet baseret på en kategorisering af sig selv som værende medlem, en identifikation med gruppen og en sammenligning af gruppen med andre grupper (den såkaldte CIC-model: 'Categorization – Identification – Comparison'). Man kategoriserer sig som værende medlem af en gruppe, som står i modsætning til en anden gruppe. Denne intergruppe-kontekst har stor betydning for eksklusion, idet konkurrencen med andre grupper har en konservativ tendens til at fastholde gruppens normer. Dermed bliver gruppens normer styrket, og forandring undgås. Presser man grupper sammen, forcerer det intergruppeforskelle og skaber modstand mod forandring snarere end integration. Social identitetsteori og selv-kategoriseringsteori er teorier om forholdet mellem individet og fællesskabet. Den væsentlige pointe i deres arbejde er, at individets perception af sig selv afhænger af det fællesskab, som det er en del af. I og med at individet mere og mere identificerer sig med sit fællesskab, er der en tendens til, at individet oftere ser sig selv som et prototypisk, men samtidig udskifteligt, medlem af fællesskabet (den

så kaldte depersonaliserings-proces). Social identitetsteori efterlader dermed det indtryk, at der findes en diskontinuitet mellem individ og gruppe; individet efterlader noget af sig selv, når det træder ind i en gruppe.

Den socialpsykologiske gruppeforskning – og her adskiller social identitetsteori sig ikke – lægger vægt på fænomener såsom gruppens indflydelse og individets konformitet. Hornsey & Jetten (2004) peger direkte på paradokset: socialpsykologisk forskning beskriver primært gruppens indflydelse på individet, mens den hegemoniske ideologi i den vestlige verden hylder individet og en individualisme, hvor normen er at forlade gruppen, når individets rettigheder krænkes. Problemet kan, ifølge Hornsey & Jetten (2004), løses ved at differentiere billedet af individet som et medlem af (en eller flere) distinkte grupper, som individet identificerer sig med, hvorved det bliver muligt for individet at fastholde det unikke og samtidig have et tilhørsforhold til et fællesskab. Dette bygger de bl.a. på eksperimenter, som viser, at man har en tendens til at søge tættere på sin gruppe, hvis man får fornemmelsen af, at man er marginal. Pickett & Brewer (2005) rapporterer – med udgangspunkt i ‘optimal distinctiveness theory’ – at forsøgspersoner, der efter at have udfyldt en personlighedstest får fortalt, at de ligger langt væk fra gruppens gennemsnitlige score på samme test, præsenterer sig selv mere stereotypisk end forsøgspersoner, der får fortalt, at de ligger tæt på. Når mennesket føler sig marginalt, er der således en tendens til at blive mere prototypisk. Perifere medlemmer er således, ifølge Pickett & Brewer, mere sensitive over for gruppens grænser til andre grupper. Perifere medlemmer engagerer sig typisk i adfærd, som fremmer dem selv som attråværdige, og de opfatter typisk gruppen som mere homogen, end kernemedlemmer gør. Inklusion i en perifer position kan have personlige omkostninger, idet man må benægte/ændre egen selvforståelse. Det specifikke problem, som Pickett & Brewer her påpeger, er kompatibiliteten mellem gruppers forhold til hinanden, og især perifere medlemmer af en majoritet kan føle sig truet.

Tanker omkring afvigelsens balance finder vi også i en helt anden tradition: hos Peter Blau (1960), hvis teori om social integration blev fremlagt i en artikel fra 1960. Gruppeformationer indebærer, at noget holder sammen på medlemmerne i gruppen. Dette ‘noget’ forstås forskelligt. I 1960 definerede sociologen Peter Blau det som et bånd, der bestod af social tiltrækning, og argumenterede for, at enhver person, der søger at blive integreret i en gruppe, naturligt vil søge at gøre indtryk på andre og på den måde vise, at han er attraktiv for de andre, mens gruppens øvrige medlemmer kan reagere på dette ‘impression management’ og være afvisende over for den nytillkomne person.

Adgangen til selv-udvikling er afgørende for oplevelsen af at være med i en gruppe. Hæmmer gruppen individets udviklingsmuligheder, giver det problemer, og individet vil have en tendens til at søge andre grupper, hvor udfoldelsesmulighederne er større (McLaughlin-Volpe et al., 2005). Udgangspunktet her er individets ønske om at udvide selvet, hvilket ifølge

McLaughlin-Volpe et al. har til hensigt at øge den potentielle self-efficacy. Det væsentlige her er ordet potentiel. Det antages, at individet vil søge derhen, hvor muligheden for at få adgang til ressourcer er til stede. Grupper kan have disse ressourcer, enten i form af netværk eller beskyttelse eller i form af værdier eller identitet. Modellen, der går under navnet 'Self-expansion model', understreger behovet for at opnå adgang til ressourcer, som gør præstationer mulige. Blandt børn er det almindeligt at skaffe sig adgang til en gruppe via venskaber med en, der allerede er medlem af gruppen. Et venskab – eller endnu bedre et kæresteforhold – giver pludselig omgangformer, som ellers er vanskelige at opnå. Med denne idé in mente er en af løsningsmulighederne at gøre en større variation af grupper tilgængelig for individet, f.eks. klubber, teams. Disse grupper gør det muligt at finde et tilhørsforhold et sted.

Self-expansion-modellen handler om adgang til ressourcer, der endnu ikke er tilgængelige. Gruppessocialiseringsmodellen handler om individet, der allerede befinder sig i en gruppe. Levine et al. (2003) påpeger, at det afgørende for inklusion er det sted, hvor individet befinder sig i inklusionsfasen. Især ved rolle-transitioner viser gruppen sit indtryk af det nye medlem og tager stilling til, om det skal inkluderes eller ej. "We assume that both inclusion and exclusion occur in the context of an ongoing relationship between the individual and the group, during which the individual moves through several phases of group membership" (Levine et al., 2003, p. 138). Inklusion og eksklusion afhænger ifølge denne model af det gensidige forhold mellem individ og gruppe og af de beslutninger, der tages om transitioner, der sker i gruppen. Det er altså en gruppemodel – en model for dem, der er optaget i en gruppe. Gruppessocialisering er velegnet til dette. Vi taler her om intern komposition, som ledes via grænsekontrol.

Afvigelse fører således til eksklusion eller marginalisering. Det er mest tydeligt for negative afvigelser og mindre tydeligt for positive. Der er dog et par undtagelser. Den ene stammer fra Hogg et al. (2005), som påpeger, at afvigelse ikke fører til eksklusion, når gruppen er truet på sin eksistens, og afvigeren kan bruges til at føre gruppen væk fra andre grupper. Forskellighed trives således, når afvigeren har et positivt bidrag til en gruppe, der arbejder under pres udefra eller er svækket. Den anden stammer fra overvejelser over den eksperimentelle socialpsykologis paradoks: at den ignorerer samfundets ideologi, og at den ignorerer individets strategier for at finde en distinkt gruppe at identificere sig med. Allerede i 1985 gjorde Michael Billig opmærksom på, at social identitetsteori ikke nødvendigvis beskæftiger sig med en naturlig kategoriseringstrang hos individet, sådan som Tajfel var tilbøjelig til at mene. Billigs pointe var, at samfundets diskurs (retorik, kaldte han det) fulgte med ind i laboratoriet, og kategoriseringsprocessen blev således pålagt individet af eksperimentator. Eksperimentets design skabte så at sige forskerens syn på kategoriseringsprocessen.

4. Settings, lokalitet & kontekst

Under læsning af den klassiske eksperimentelle socialpsykologi kom vi gentagne gange i tvivl om, hvilken kontekst der arbejdes med (Johns, 2006). Perspektivet er – i kraft af den metodologiske individualisme – næsten altid individets perspektiv, og konteksten er ikke længere indlejret i et socialt perspektiv, jf. Greenwood og Latour. Når vi søger at afdække menneskers interaktion i og med grupper, bevæger vi os således i et begrebsligt lidt svævende grænseland, hvor der ikke hersker umiddelbar konsensus hverken omkring afklaring eller omkring anvendelse af begreberne. Latours sondring mellem lokal og global kontekst synes i denne sammenhæng meningssskabende, men lad os se nærmere på eksisterende forståelser af kontekstbegræbet med henblik på en fælles forståelsesramme.

4.1. Kontekst

Ifølge McDermott (1996) har der været en tendens til at opfatte menneske og kontekst som adskillelige størrelser, dvs. man har set konteksten mere som menneskets omgivelser end som en gensidig påvirkningsfaktor. Konteksten er således blot en tom plads, der kan fyldes ud af et menneske på et givet tidspunkt, men de har ingen gennemgribende indflydelse på hinanden. “Det er ‘kon’ der rummer ‘tekst’, skålen der indeholder suppen. Som sådan former skålen omridset af sit indhold; den har kun effekt på randen af det fænomen der bliver analyseret” (p. 96).

Trickett (1996) siger, at “context is the water in which we fish swim” (p. 226). Til dette kunne man med en McDermottsk forståelsesramme tilføje, at vandet tager form efter fisken, og hvor end fisken befinder sig, skaber den et fiskeformet hul i vandet, dvs. konteksten. Men er det så kun randområdet, der påvirkes? Eller er det hele fisken? Ifølge opfattelsen af kontekst som en relativt statisk størrelse vil det kun være fiskens umiddelbare berøringsflade med vandet, der påvirkes. Og kun i det omfang, der er kontakt, eller sagt på en anden måde; kun så længe mennesket opholder sig i sin beholder, sin kontekst (eller fisken i sit vand). Påvirkningen er således begrænset af både tid og sted, og grundessensen forbliver uændret: “En statisk opfattelse af kontekst skaber en stabil verden” (McDermott, 1996, p. 97).

Men verden er ikke stabil, og kontekst er ikke en tom beholder, hvis vi kigger nærmere på det grænseland, der eksisterer omkring kontekstbegræbet. Tricketts vittige formulering understreger netop det vanskelige i at afgrænse ordet ‘kontekst’, og det viser sig ved nærmere studier, at kontekst bliver brugt i utallige forskellige betydninger. Det kan derfor være hovedgrunden til at rydde lidt op i de mange betydninger. Kontekst bliver ofte forstået på forskellig vis (Johns, 2006). Det er ikke alle undersøgelser, der tydeliggør deres forståelse, og kontekst bliver derfor en uhåndterlig størrelse, som til-

syneladende ikke forklarer noget særligt. Lad os se lidt nærmere på de typiske definitioner.

4.2. Kontekst som synlige træk ved omverdenen

Meget peger i retning af, at situationelle faktorer spiller en ganske væsentlig rolle, hvad angår den kontekstuelle indflydelse. Konteksten forstås altså her som de synlige træk ved omverdenen, dvs. de situationelle kvaliteter og egenskaber, som konteksten har. Man fokuserer altså på, at visse dele af konteksten har særlig betydning for dem, der indgår i den. Det er imidlertid en utilstrækkelig forklaringsmodel, da situationelle faktorer hverken er tilstrækkelige til eller endda nødvendige for at forklare og forstå den kontekstuelle indflydelse på organisatorisk adfærd. Fremtrædende situationelle faktorer kan i visse tilfælde simpelt hen udligne hinanden, hvilket begrænser deres egentlige indflydelse på den organisatoriske adfærd. I det hele taget ser man, at en stor del af de kontekstuelle indflydelsesfaktorer er subtile og ikke umiddelbart tilgængelige for de deltagende i en given sammenhæng, hvorfor det er nødvendigt at brede billedet ud.

4.3. Kontekst som situationel styrke

Den kendsgerning, at situationer synes at variere i deres evne til henholdsvis at tilskynde eller begrænse den menneskelige indflydelse, er endnu en dimension til forståelsen af kontekstbegræbet. Sådanne stærke situationer med tydelige normer og faste regler lader til at begrænse individuelle forskelle i deres mulighed for at komme til udtryk. Modsat synes de såkaldte svage situationer med mere flydende normer og regler at tilskynde disse forskelle til at komme til udtryk. I forlængelse heraf kan kontekst opfattes som en række muligheder for, samt udlignende begrænsninger i, organisatorisk adfærd. Eller sagt på en anden måde: ifølge denne opfattelse kan man betragte kontekst som en slags spændingsfelt mellem muligheder og begrænsninger; og her er begrænsningerne lige så vigtige som mulighederne, hvad angår effekten på den organisatoriske adfærd. Således rummer denne tilgang til kontekst som spændingsfelt også den konstante tilstedeværelse af muligheden for, at enhver situation kan forandre sig afhængigt af det aktuelle spændingsfelt mellem muligheder og begrænsninger i situationen. Som følge heraf kan man konstatere, at en tilsyneladende fremtrædende kontekstuel stimulus kan have en ubetydelig indflydelse, mens en tilsyneladende ubetydelig stimulus altså kan få en ganske væsentlig indflydelse. I risikabelt balancerede spændingsfelter kan selv små forandringer få helt afgørende indflydelse, hvilket er blevet kendt som det såkaldte 'tipping point'.

4.4. Kontekst som et økologisk begreb

Her tænkes der på den effekt af kontekst, som sker på tværs af niveauer, dvs. at visse aktiviteter på et niveau kan påvirke aktiviteter på et andet niveau. Vi ser således det første spadestik til en sammenhængsanalyse af det, der kaldes for multilevel-analyser, nemlig at individets kontekst er opbygget af flere forskellige niveauer, som gensidigt påvirker hinanden og skaber nogle særlige tilstande. Konteksten kan her opfattes som situationelle faktorer eller variable, der eksisterer på forskellige analyseniveauer, der påvirker hinanden. Denne niveautankegang indebærer samtidig en gradbøjning, idet der er tale om lavere eller højere niveauer. Oftest vil påvirkningen være 'top-down', således at det er de højere niveauer af situationelle variable, der påvirker de underliggende niveauer. Eksempelvis vil konstruktionen af en gruppe forplante sig til andre niveauer af omstændigheder knyttet til gruppen, dvs. måden man er sammen på i gruppen, særlig praksis for gruppe-miljø og -processer etc. For en ad hoc-gruppe med terapeutisk formål kan således netop gruppens højere mål (grunden til sammensætningen af netop denne gruppe, eksempelvis 'Unge i sorg') forplante sig til gruppens øvrige processuelle niveauer og tilbage igen. Således er de kontekstuelle variable på flere niveauer under konstant indbyrdes indflydelse.

4.5. Kontekst som en samlet konfiguration af stimuli

Som tidligere nævnt er de situationelle variable af en så subtil beskaffenhed, at de isoleret set kan forekomme ubetydelige. Men samlet set kan netop diskrete og tilsyneladende uvæsentlige faktorer få stor indflydelse på sammenhængen. Eksempelvis kan faktorer som fysiske omgivelser, antallet af gruppe-medlemmer, alder, køn etc. forekomme som mindre væsentlige detaljer i den store sammenhæng, men samlet set kan de altså blive afgørende.

4.6. Kontekst som begivenhed

I nogle tilfælde forekommer det, at en enkeltstående og særlig begivenhed kan pointere konteksten. Det kan være ekstreme begivenheder som eksempelvis terrorangrebet 11. september, som også har dannet grundlag for en del forskning på området. Men også mere personlige begivenheder kan fremhæve konteksten såsom børnefødsler, bryllupper etc.

4.7. Kontekst som diskurs

De kontekstforståelser, der indtil nu er præsenteret, tegner et billede af, at kontekst faktisk har meningsskabende potentiale. Om end Johns ikke selv berører diskursteoriene, så handler den meningsskabende kontekst om det, der knytter ovenstående kontekstbegreber sammen, dvs. sprogbrug og praksis. Det indebærer, at den kontekstuelle mening skabes på basis af synlige træk i omverdenen og situationens styrke, der knyttes sammen med konfiguration på forskellige niveauer og i forskellige begivenheder. Det støtter antagelsen om, at konteksten kan gøre en forskel; at konteksten kan forandre objekter.

Der er ingen tvivl om, at kontekst spiller en interessant rolle i forståelsen af grupperes interaktion med det enkelte menneske og vice versa. Meget tyder i hvert fald på, at det ikke er ligegyldigt, hvilket vand vi lader fisken svømme i, og det åbner op for endnu flere spørgsmål. For hvis vi antager, at kontekst kan være meningsskabende og måske endda kan forandre et objekt, kan vi så også forandre objektet ved at ændre på konteksten? Hvis vi vil svare på det, må vi imidlertid først vide mere om, hvordan konteksten kan skabe forandringer (Johns, 2006; McDermott, 1996).

4.8. Kontekst som del & helhed

Johns (2006) foreslår en forklaringsmodel af kontekstbegrebet, der opdeler kontekst i to. Således skal kontekst forstås som enkelte specifikke dele af en omfattende og mere uspecifik helhed. Man har altså dels de konkrete enkeltheder, som kan forme adfærd og attitude, og som i interaktion med hinanden former den kontekstuelle helhed, Johns kalder "Omnibus kontekst". Den kontekstuelle helhed fortæller således den mere generelle historie om tid, sted, deltagelse og rationale, mens de kontekstuelle enkeltheder er langt mere detaljerede. En stor del af de kontekstuelle enkeltheder kan påvirke og endda udligne andre. I det hele taget må kontekst betragtes som multifaktorielle variable, der eksisterer og opererer på flere niveauer, som også indbyrdes påvirker og forandrer hinanden. Derfor er det også vanskeligt at skabe et universelt sprog, der på tilstrækkelig vis kan indfange og beskrive kontekstbegrebet (ibid.).

Men netop grundet kompleksiteten i de kontekstuelle variables gensidige påvirkningsforhold forekommer det næsten utopisk at opnå en standardiseret forståelse af kontekstbegrebet. Ikke desto mindre er vi kommet nærmere på en dybere forståelse af de faktorer, der er på spil i konteksten, og dermed også på muligheden for at begribe, hvad der så sker i interaktionen mellem objekt og kontekst. For det er netop her, konteksten så at sige kan forandre objektet.

Konteksten synes altså at være det, der blev smidt ud med badevandet, da man groft sagt reducerede mennesket til en variabel, der kunne isoleres og

studerer som sådan. Vi har set, at konteksten udfolder sig mangfoldigt og ret beset skaber og skabes af interaktionelle variable og netværk, hvilket giver næring til antagelsen om, at man ikke uden konsekvens kan løsrive en enkeltstående variabel (objektet). Der sker 'noget' i den proces, som får indflydelse på objektet og skaber en transformation. Lad os i lyset af Karin Knorr-Cetinas analyser se nærmere på denne transformationsproces.

5. Objekt-orienterede studier

I Knorr-Cetinas forståelse bliver objektet løsrevet fra sin naturlige sammenhæng og installeret i en ny sammenhæng, hvor professionelle studerer objektet under ganske bestemte betingelser. Det indebærer, at objektet ikke længere fremtræder som sig selv, men derimod fremtræder i transformeret form. Det indebærer også, at objektet ikke længere optræder i sit naturlige miljø, men derimod er bragt ind i et kunstigt miljø, hvor man opbygger en forestilling om, hvordan et objekt er konstrueret under anvendelse af relevante metoder, og det er denne forestilling, som får betydning for, hvordan man håndterer og forstår objektet. Den professionelle ser nu objektet med andre øjne end før, og objektet viser andre karakteristika end før. Hvordan kan vi få bedre styr på denne idé, som kan forekomme abstrakt?

Det synes at være en grundlæggende opfattelse, at laboratoriet udelukkende er det fysiske rum, hvori de videnskabelige eksperimenter udføres. Knorr-Cetina argumenterer for, at der er tale om andet og mere end blot den fysiske placering i verden. Laboratoriet, som fænomen forstået, er med til at forme vores forståelse for videnskab, eller lad os kalde det videnskabelse, blot for at pointere ordets bogstaveligste forstand, hvilket faktisk er ganske væsentligt, når vi bevæger os inden for Knorr-Cetinas felt. For det er netop skabelsen af viden, der er det vigtige her. Fænomenologisk set bliver laboratoriet således medskabere af skabelsen af viden i kraft af en historisk udvikling af en række sociale og tekniske formaliteter, som altså ligger indlejret i laboratorieforståelsen. Laboratoriet er ikke blot en tom skal, der danner de fysiske rammer omkring forsøg og eksperimenter. Den teknologiske udvikling eksempelvis fordrer en særlig laboratoriepraksis, hvis præmisser bliver en del af laboratoriets fænomenologiske felt. Det samme gør kredsløb af observationer og udveksling af erfaringer i laboratoriepraksis og -kultur, som udgør yderligere aspekter af manifestationen af laboratoriet som "(...) internal processing environments" (ibid., p. 38). Det er den samme forståelse, vi ser hos Latour i hans pointe omkring den lokale interaktion som værende fastsat af andet end det, der foregår i interaktionen. Heraf følger, at man i et forsøg på at forstå skabelsen af viden om et givet objekt må kigge nærmere på de processer, der til enhver tid og sted er på spil i et laboratorium. Objektet forbliver nemlig ikke, som det var i sin naturlige kontekst, netop fordi det bliver en del af en ny kontekst (laboratoriet), som er mærket

og påvirket af sin egen fænomenologi. Dermed transformeres også den viden, man skaber om objektet, samt erkendelsen heraf. Og vice versa.

Når man installerer et objekt fra naturen i et laboratorium, bruger man en række særlige videnskabelige metoder og redskaber, som sammen med de forskere, der arbejder med objektet, er med til at skabe nye forudsætninger for objektet. Ligesom laboratoriet ikke er at sidestille med en tom skal, er de tilgængelige redskaber heller ikke bare redskaber, jf. Latour. Laboratoriet er ikke blot et opbevaringsrum for teaterrekvisitter, som Knorr-Cetina udtrykker det. Derimod er laboratoriet et "(...) repository of processing materials and devices that continuously feed into experimentation" (ibid., p. 38). Redskaberne er altså ikke bare rekvisitter i forskningen, men derimod en gensidigt influerende faktor i laboratoriets fænomenologi. Indlejret i de nye forudsætninger ligger en forestilling om objektet, som det ser ud i sin naturlige kontekst, men det er netop en forestilling og ikke en reel gengivelse af den oprindelige virkelighed, hvor objektet befandt sig i sin naturlige kontekst. "Through imaging, the objects of investigation become detached from their natural environment (...)" (ibid., p. 28). Forestillingen om objektet er ikke i overensstemmelse med objektets oprindelige form, som det viser sig i dets naturlige kontekst, naturen. Konsekvensen er, at man i virkeligheden skaber en forestilling om objektet, hvilket får indflydelse på måden, hvorpå man i fremtiden ser og forstår objektet. Der sker simpelthen en omformning, en transformation af objektet, fordi præmisserne for erkendelsen af det, skabelsen af viden om det, flytter sig og tager andre former qua laboratoriets forudsætninger. Subjektet og objektet smelter så at sige sammen: "Just as objects are transformed into images, extractions, and a multitude of other things in laboratories, so are scientists reconfigured to become specific epistemic subjects" (ibid., p. 32).

Hele transformationsprocessen bliver mere eller mindre et spørgsmål om at skabe nye tegn, som man i givet fald kan forholde sig til. Pointen her er, at der skabes nye tegn, og at der ikke kun zoomes ind på den lokale kontekst, jf. Latour. Det primære i processen handler ikke om, hvordan selve objektet transformeres i et projekt, men om hvordan objektet bliver løsrevet og sat ind i en ny sammenhæng, hvorved det får nye muligheder, og man erhverver sig nye opfattelser af det. Processen bidrager til at se forskelle mellem forskellige typer af fænomener, således at et symptom eller et tegn bliver afgrænset, mens andre tegn bliver udgrænset.

Engeström (2001) forsøger i sin virksomhedsteoretiske tilgang at forstå, hvordan forbindelsen mellem subjekt og objekt formidles via et redskab. Læring eller erkendelse af viden, om man vil, foregår i en mosaik af gensidigt forbundne virksomhedssystemer, der hele tiden forandres og desuden henter energi fra deres egne indre modsætninger. Netop virksomhedsbegrebet har, ifølge Engeström, ydet et væsentligt bidrag til et fokusskift i retning af de komplekse forbindelser, der eksisterer mellem det individuelle subjekt og de fællesskaber, det indgår i. Der er altså her tale om en konstant udveks-

ling af viden mellem systemerne, og den ekspansive læring skabes netop af modsætningsforholdenes double-bind. Adskillelsen mellem subjekt og objekt opretholdes modsat sammensmeltningen, som vi så den hos Knorr-Cetina. Men helt centralt er fortsat, at al udvikling og forandring sker i interaktionen, dvs. at vi ikke kan reducere mennesket til variable, der kan udskilles og studeres i løsrevet form. Det vigtige derimod er konstellationen af faktorer, dvs. at mennesket ret beset kun kan forstås i lyset af de interaktionelle konstellationer, det indgår i, eller med andre ord de virksomhedssystemer, der tilsammen udgør individets livsverden.

Hos såvel Engeström som Knorr-Cetina bliver konfigurationen af objektet afgørende for det resultat, der kommer ud af interventionen. Engeström (2004) lægger vægten på den gensidige tilpasning og udveksling mellem subjekt og objekt. Gensidigheden kan ses som en synkronisering af subjekt og objekt på et højt niveau, der ligger over artikuleret viden og skræddersyede tilpasninger til en gruppe af personer. Hos Knorr-Cetina er konfiguration og rekonfiguration et spørgsmål om at skabe nye tegn, som man i givet fald kan forholde sig til. Processen er således ikke et spørgsmål om, hvordan objekter konfigureres i et projekt, men et spørgsmål om, hvordan et objekt bliver recastet og sat ind i en ny sammenhæng, hvorved det får nye muligheder, og man erhverver sig nye opfattelser af et fænomen. Processen bidrager til at se forskelle mellem forskellige typer af fænomener, således at et symptom eller et tegn bliver afgrænset, eller andre tegn bliver udgrænset. Mens Engeström fastholder adskillelsen mellem subjekt og objekt, ophæver Knorr-Cetina denne adskillelse og gør forholdet mellem subjekt og objekt til et spørgsmål om, hvilke tegn der konstrueres i processen. Det handler altså ikke bare om, hvad vi zoomer ind på, jf. Latour, men om at det, vi zoomer ind på, er transformeret i den konfigurerede kontekst.

6. Transformation af individet i gruppen

Anvendelsen af grupper i terapeutisk arbejde kan spores tilbage til begyndelsen af 1900-tallet, hvor flere, bl.a. Moreno, mente, at man kunne opnå terapeutiske mål bedre i grupper end individuelt (Forsyth & Burnette, 2005; Forsyth & Elliott, 1999). Idéen med at anvende grupper i behandling var dels at skabe en situation, hvor patienten opnåede en social støtte i sit arbejde med personlige vanskeligheder, og dels at patienten kunne udforske eller genforhandle ('reenact') væsentlige traumatiske vanskeligheder med gruppen som deltager. Idéerne fra datiden anvendes fortsat, men idéerne blev siden udstrakt til at omfatte flere typer af grupper, herunder især arbejdsgrupper. Resultater fra den tidlige gruppeforskning har fortsat betydning for gruppebaserede interventioner, og grupper ses som steder, hvor sociale færdigheder udvikles, adfærdsproblemer justeres, social støtte opnås, og lidelser lindres via fællesskabet (DeLucia-Waack, & Kalodner, 2005). Gruppebase-

rede interventioner dækker over en myriade af tilgange og metoder, der rækker fra teams og selvhjælpsgrupper over rådgivningsprojekter til intensiv gruppeterapi. Grupperne kan virke uens i forskellige settings, og i praksis er det vanskeligt at trække grænsen mellem tiltagene, idet såvel tilgange og metoder som målgrupper lapper ind over hinanden. Gruppen udgør her et alternativ til klassisk rådgivning, som ind imellem samles under betegnelsen 'in-the-office, one-to-one treatment of individuals by a therapist' (Orford, 1992). En væsentlig pointe er at udnytte de potentialer, der opstår, i og med at mennesker organiseres med et fælles mål for øje.

Der er ikke konsensus om de helbredende faktorer i gruppebaserede interventioner, men det antages, f.eks. af Yalom (1975), at disse bl.a. kan spores til essentielle komponenter i den terapeutiske proces, og blandt de 12 komponenter kan nævnes gruppens cohesiveness, altruisme, feedback, identifikation og genforhandling. Komponenterne kan sammensættes efter gruppens behov, hvilket igen indebærer, at det, der virker for en type gruppe, kan være ødelæggende for effekten i en anden gruppe. Komponenternes betydning antages således at variere afhængigt af settings og gruppesammensætning. Der foreligger en række bestræbelser på at udpege de komponenter i en intervention, som antages at have positiv virkning for gruppens medlemmer, og der synes i vid udstrækning at være opmærksomhed på, hvordan komponenterne sammensættes, og hvilken virkning komponenterne har i uensartede settings. Vores antagelse er her, at komponenterne indgår i en særlig konstellation, og denne konfiguration får betydning for individets transformation i gruppen.

Hvad indebærer anvendelsen af begrebet konfiguration? Det indebærer for det første, at man sjældent fokuserer på relationen mellem to faktorer, men derimod leder efter et emergent fænomen. Dette emergente fænomen opstår i konstellationen mellem alle komponenter i et system og fremkaldes i gensidigheden mellem personer og ting. Som begrebet anvendes her, har det flere distinkte træk. For det første er der tale om en grundlæggende konstitution af et system. Konfiguration kan ikke reduceres til en enkelt parameter, men er en konstellation af parametre – en konstellation, der i sig selv skaber en kultur. For det andet er der tale om en gensidighed mellem to eller flere personer. Denne gensidighed har karakter af udveksling af handlinger og symboler – en transaktion. Tankegangen er ikke længere ny og betegner de foranderlige relationer mellem foranderlige mennesker i et foranderligt miljø (Altman & Rogoff, 1987).³ For det tredje påvirker komponenterne i systemet gensidigt hinanden, og konstellationen af komponenterne afgør resultatet (Pawson, 2006). For det fjerde tyder noget på, at professionelles

---

3 Transaktionelle studier står i modsætning til interaktionsstudier, hvor person og omverden studeres som to separate enheder, og organisme-definitioner, hvor person og omverden ligeledes studeres som separate enheder, men hvor det tilføjes, at der søges efter en mekanisme, der påvirker relationen mellem person og omverden.

forpligtelser til at tage sig af deltagerne betyder mindst lige så meget for resultatet som velgennemtænkte behandlingsfilosofier (Kristensen, 2011).

Hvad betyder så alt dette for transformationsprocessen af individet i gruppen? Det betyder først og fremmest, at transformationen opstår i konstellationen mellem alle komponenter i systemet, dvs. konfigurationen af individ og kontekst. Imellem disse opstår det emergente fænomen, som fremkaldes af udvekslingen af symboler og handlinger, der i en terapeutisk gruppe eksempelvis handler om det fælles tredje, som samtidig er gruppens eksistensgrundlag. Igen pointeres altså, at forsøget på at løsrive variable fra konteksten ikke kan tilbyde en tilstrækkelig forståelsesramme, hvad angår individets interaktion med samt transformation i gruppen. Det er snarere konfigurationen og rækken af afgørende valg, der afgør transformationen af individet i gruppen. Er gruppen selvvalgt, tilbudt eller måske endda forceret? Er den deltager- eller gruppelederstyret? Er den køns- og aldersdifferentieret etc. Dertil kommer mængden af variable knyttet til det enkelte individ, der indgår i gruppen, som i den særlige gruppekonstellation transformeres til nye former.

Kernen i social identitetsteori er, at individet kategoriserer sig selv som værende medlem af en gruppe, som individet kan identificere sig med. I den forståelse, vi har fremlagt i denne artikel, er groupmind som formuleret af social identitetsteori af en anden karakter. Der er mere på spil end simpel identifikation med gruppen/groupmind. Sat ind i en Knorr-Cetina-forståelsesramme bliver kategoriseringen ret beset noget, man er *udsat for* qua tilægnelsen af redskaber, omgangsformer etc. Kategoriseringsprocessen sker i kraft af, at objektet fjernes fra en kontekst og puttes ind i en ny, hvor der er nye redskaber, faciliteter, muligheder, omgangsformer etc. til rådighed. Her er det væsentlige, jf. klassisk gruppeforskning, at der i den nye kontekst eksisterer et udviklingspotentiale med henblik på fastholdelse af individet i gruppen.

Afvigelsens balance handler dermed ikke kun om gruppen, men også om, hvilke faciliteter individet får adgang til og kan gøre til en del af sin egen identitet og kategorisering. Der sker således et fokusskift væk fra individet og hen på projektet. Det væsentlige i denne gruppetænkning er, at grupper transformeres over tid og skaber et nyt output, som kun vanskeligt lader sig forudsige ud fra simple input.

For at gøre ovenstående abstrakte tolkning af social identitetsteori konkret, så vil vi pege på følgende fokuspunkter for empirisk analyse: Det ser ud til, at tidligere forskning i gruppeprocesser har afdækket en lang række komponenter, som alle betyder noget for nogle grupper, men ikke for andre gruppers måde at fungere på. Det, vi endnu ikke ved, er, hvad der forbinder komponenterne med transformationsprocesser. Vi stiller ikke spørgsmålstegn ved komponenterne, men vi vil foreslå at se på, hvordan komponenterne konfigureres og skaber en transformation af individet i gruppen. Som illustration foregår affektiv afstemning mellem en gruppes medlemmer, som

man ser det mellem mor og barn, ikke uafhængigt af de komponenter og faciliteter, som omgiver afstemningen. Derfor kan der ikke bare zoomes ind på den affektive afstemning som en selvstændig dimension ved gruppen. Den skal ses i sin kontekst. Ved enhver udredning eller intervention transformerer man konteksten såvel som individet, og transformation af individet i gruppen er i sig selv med til at konfigurere konteksten, således at gruppen også transformeres.

7. Konklusion

Når et individ indtræder i et gruppesystem, vil det indgå i en ny kontekst, hvori der ligger en række særlige præmisser og omstændigheder indlejret, som får betydning for den transformation, der sker med individet (objektet) i gruppen, i den nye kontekst. I terapeutisk sammenhæng vil der være tale om gruppens terapeutiske formål, fællesskabet blandt gruppe-medlemmerne, gruppekulturen, det fysiske rum omkring gruppen, de terapeutiske redskaber etc. Man kan altså ikke forstå objektet som en løsrevet variabel, idet dette til enhver tid vil indgå i en emergent kontekst, hvor netop konstellationen af variable bliver afgørende for transformationen af objektet.

Vi kan konkludere, at grupper for det første har mange variationsformer, hvilket i sig selv gør det vanskeligt at formulere en generel teori om grupper. For det andet har variabeltilgangen givet os en væsentlig tilgang til at forstå gruppens måder at fungere på, sådan som vi ser det hos social identitetsteori. For det tredje synes objektorienterede studier at være en frugtbar videreførelse af social identitetsteoris indsigter. Netop konfigurationen i gruppen synes at være det afgørende for grænserne for afvigelse i gruppen og dermed også for individets transformation i gruppen.

LITTERATUR

- ALTMAN, I., & ROGOFF, B. (1987). World Views in Psychology: Trait, Interactional, Organismic and Transactional Perspectives. In D. Stokols & I. Altman (Eds), *Handbook of Environmental Psychology*. Vol. I. New York: John Wiley.
- ASCH, S.E. (2003, org. 1952). Effects of group Pressure upon modification and distortion of judgements. In L.W. Porter, H.L. Angle, & R.W. Allen (Eds), *Organizational influence processes*. New York: Sharpe.
- BAR-TAL, D. (1990). *Group Beliefs: A conception for analyzing group structure*. New York: Springer.
- BAUMEISTER, R.F. & LEARY, M.R. (1995). The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation. *Psychological Bulletin*, 117 (3), 497-529.
- BAUMEISTER, R.F., TWENGE, J.M. & NUSS, C.K. (2002). Effects of Social Exclusion on Cognitive Processes: Anticipated Aloneness Reduces Intelligent Thought. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83 (4), 817-827.

- BAUMEISTER, R.F., VOHS, K.D., & FUNDER, D.C. (2007). Psychology as the Science of Self-Reports and Finger Movements: Whatever Happened to Actual Behavior? *Perspectives on Psychological Science*, 2 (4), 396-403.
- BILLIG, M. (1985). Prejudice, categorization and particularization: from a perceptual to a rhetorical approach. *European Journal of Social Psychology*, 15, 79-103.
- BLAU, P.A. (1960). A theory of social integration. *American Journal of Sociology*, LXV, 6, 545-556.
- BREWER, M.B. (1999). The psychology of Prejudice: Ingroup Love and Outgroup Hate? *Journal of Social Issues*, 55 (3), 429-444.
- BYNNER, J. (2001). Childhood risks and protective factors in social exclusion. *Children & Society*, 15 (5), 285-301.
- DELUCIA-WAACK, J.L., & KALODNER, C.R. (2005). Contemporary Issues in Group Practice. In S.A. Wheelan (Ed.), *The Handbook of Group Research and Practice*. Thousand Oaks: Sage.
- DION, K.L. (2000). Group Cohesion: From 'field of Forces' to Multidimensional Construct. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 4 (1), 7-26.
- DUFFY, M., GANSTER, D.C., & PAGON, M. (2006). Social undermining in the Workplace. *Academy of Management Journal*, 45 (2), 331-351.
- DURKHEIM, E. (2000, org. 1895). *Den sociologiske metodes regler*. København: Hans Reitzel.
- ENGESTRÖM, Y. (2001). Expansive Learning at Work: toward an activity theoretical reconceptualization. *Journal of Education and Work*, 14 (1).
- ENGESTRÖM, Y. (2004). New forms of learning in co-configuration work. *Journal of Workplace Learning*, 16 (1-2), 11-21.
- EPSTEIN, J. (1999). Agent-Based Computational Models and Generative Social Science. *Complexity*, K (5), 41-60.
- FESTINGER, L. (1963). *Social pressures in informal groups: A study of human factors in housing*. Stanford, Calif.: Stanford Univ. Press.
- FESTINGER, L. (1964). *When prophecy fails. A social and psychological study of a modern group that predicted the destruction of the world*. New York: Harper & Row.
- FINEMAN, S. & STURDY, A. (1999). The Emotions of Control: A qualitative exploration of environmental regulation. *Human Relations*, 52 (5), 631-663.
- FORSYTH, D.R. & BURNETTE, J.L. (2005). The history of Group Research. In S.A. Wheelan (Ed.), *The Handbook of Group Research and Practice*. Thousand Oaks: Sage.
- FORSYTH, D.R. & ELLIOTT, T.R. (1999). Group Dynamics and Psychological Well-being: The impact of groups on adjustment and dysfunction. In R.M. Kowalski & M.R. Leary (Eds.), *The social psychology of emotional and behavioral problems: interfaces of social and clinical psychology*. Washington, DC: American Psychological Association.
- GABRIEL, Y. (1998). An introduction to the social psychology of insults in organizations. *Human Relations*, 51 (11), 1329-1354.
- GREENWOOD, J.D. (2003). *The Disappearance of the Social in American Social Psychology*. New York: Cambridge University Press.
- GREENWOOD, J.D. (2004). What Happened to the "Social" in Social Psychology? *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 34 (1), 19-34.
- GREENWOOD, J.D. (2009). *A Conceptual History of Psychology*. New York: McGraw-Hill.
- HOGG, M.A. (1993). Group Cohesiveness: A Critical Review and Some New Directions. *European Review of Social Psychology*, 4, 85-111.
- HOGG, M.A. (2005). Social identity. In M.R. Leary & J.P. Tangney (Eds.), *Handbook of self and identity*. N.Y.: Guilford press.

- HOGG, M.A., FIELDING, K.S., & DARLEY, J. (2005). Fringe Dwellers, Processes of Deviance and Marginalization in Groups. In D. Abrams, M.A. Hogg & J.M. Marques (Eds.), *The social psychology of inclusion and exclusion*. N.Y.: Psychology Press.
- HORNSET, M.J. & JETTEN, J. (2004). The individual Within the Group: Balancing the Need to belong With the Need to Be Different. *Personality and Social Psychology Review*, 8 (3), 248-264.
- JAMES, W. (1950, org. 1890). *The principles of Psychology*. New York: Dover.
- JOHNS, G. (2006). The essential impact of context on organizational behaviour. *Academy of Management Review*, 31 (2), 386-408.
- KNORR-CETINA, K. (1999). *Epistemic Cultures*. Cambridge: Harvard University Press.
- KRISTENSEN, O.S. (2011). The institutional set-up: An analysis of social pedagogues' accounts of treatment in everyday practice. *European Journal of Social Work*, 14 (2), 229-246.
- LATOUR, B. (2005). *Reassembling the Social*. Oxford: Oxford University Press.
- LEVINE, J.M., MORELAND, R.L., & CHOI, H-S. (2003). Group Socialization and Newcomer Innovation. In M.A. Hogg & R.S. Tindale (Eds.), *Blackwell Handbook of Social Psychology: Group Processes*. Malden: Blackwell Publ.
- LEWIN, K. (1951). *A Dynamic Theory of Personality*. New York: McGraw-Hill.
- MCDERMOTT, R.P. (1996). Hvordan indlæringsvanskeligheder skabes for børn. In C. Højholt & G. Witt (Eds.), *Skolelivets socialpsykologi – nyere socialpsykologiske teorier og perspektiver*. København: Unge Pædagoger.
- MCLAUGHLIN-VOLPE, T., ARON, A., WRIGHT, S.C., & LEWANDOWSKI, G.W. (2005). Exclusion of the Self by Close Others and by Groups: Implications of the Self-Expansion Model. In D. Abrams, M.A. Hogg & J.M. Marques (Eds.), *The social psychology of inclusion and exclusion*. N.Y.: Psychology Press.
- NISBETT, R.E. & WILSON, T.D. (1977). Telling more than we can know: Verbal reports on mental processes. *Psychological Review*, 84 (3), 231-259.
- ORFORD, J. (1992). *Community psychology. Theory and practice*. New York: John Wiley.
- PAWSON, R. (2006). *Evidence-based Policy. A Realist Perspective*. London: Sage.
- PICKETT, C.L. & BREWER, M. B. (2005). The Role of Exclusion in Maintaining Ingroup Inclusion. In D. Abrams, M.A. Hogg & J.M. Marques (Eds.), *The social psychology of inclusion and exclusion*. N.Y.: Psychology Press.
- ROOM, G. & BRITTON, N. (2006). The dynamics of Social Exclusion. *International Journal of Social Welfare*, 15, 280-289.
- RUTTER, M. (2006). Implications of Resilience Concepts for Scientific Understanding. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094, 1-12.
- SHERIF, M., HARVEY, O.J., WHITE, B.J., HOOD, W.R., & SHERIF, C.W. (1988, org. 1961). *The Robber's Cave Experiment*. Norman, Okla.: University Book.
- TAJFEL, H. (1981). *Human groups and social categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TRICKETT, E.J. (1996). A future for community psychology: The contexts of diversity and the Diversity of Contexts. *American Journal of Community Psychology*, 24 (2), 209-234.
- TWENGE, J.M. BAUMEISTER, R.F. TICE, D.M., & STUCKE, T.S. (2001). If you can't join them, beat them: Effects of social exclusion on aggressive behaviour. *Journal of personality and social psychology*, 81 (6), 1058-1069.
- TWENGE, J.M., BAUMEISTER, R.F., DEWALL, C.N., CIAROCCO, N.J., & BARTELS, J.M. (2007). Social Exclusion Decreases Prosocial Behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92 (1), 56-66.

- WETHERELL, M. (1996). Group Conflict and the social psychology of racism. In M. Wetherell (Ed.), *Identity, groups and social issues*. London: Sage.
- WILLIAMS, K.D. & GOVAN, C.L. (2005). Reacting to Ostracism: Retaliation or Reconciliation? In D. Abrams, M.A. Hogg & J.M. Marques (Ed.), *The Social Psychology of Inclusion and Exclusion* (pp. 47-62). New York: Psychology Press.
- YALOM, I.D. (1975). *The Theory and Practice of Group Psychotherapy*. New York: Basic Books.
- YZERBYT, V.Y., JUDD, C.M., & CORNEILLE, O. (Eds.),(2004). *The Psychology of Group Perception*. New York: Psychology Press.